impossibile, et contra naturam rerum, ut scilicet virtus vitio inquinata, sit, aut a lucidissimo illo Dei oculo judicetur habeaturque virtus. Præmiavit ergo Deus non mendacium, sed alios pietatis, misericordiæ timorisque Dei actus, ut expresse ait Moses vers. 20, qui a priore actu mendacii plane distincti erant; multos enim hæ obstetrices in hac infantium tutela elicuere actus, alios bonos, alios malos.

Quæstabis : Quid ergo faciendum erat his obstetricibus; quid Pharaoni urgenti respondendum? Respondeo : Aut a facie ejus fugiendum erat et latendum; aut artificio aliquo tegenda erat veritas, non neganda; aut certe quod ait S. Augustinus, cap. XVII, lib. *Contra Mend.*, « liberrime recusandum, et moriendum erat potius pro innocentissima veritate. »

Vers. 21. 21. ÆDIFICAVIT EIS DOMOS. — Ita Hebræa, Chaldæus et Latina, quin et Septuaginta : habent enim ἐποίησεν αὐταῖς (sic enim legendum videtur, non ἑαυταῖς) οἴκους. Verum ergo olim legebatur ἐποίησαν, id est fecerunt, quomodo legit Augustinus vertens, *fecerunt sibi ipsis domos*, munitas scilicet, in quibus ab incursu Ægyptiorum, quorum mandata contempserant, se tuerentur : hoc enim eas fecisse non est probabile. « Ædificavit » ergo, non Pharao, sed Deus quem timuerunt, « eis, » non Hebræis, ut vult Calvinus, sed obstetricibus, quæ timuerunt Deum : hoc enim exigit series orationis, quæ in obstetricum mercede describenda occupatur, ac Septuaginta qui vertunt ἑαυταῖς, et Chaldæus, qui vertit להן *lehen*, feminine; licet enim in Hebræo sit pronomen masculinum להם *lahem*, tamen illud per enallagen Hebræis familiarem, ponitur pro feminino להן *lahen*, uti fit et cap. XV, 20, et alibi : sic vice versa, femininum ponitur pro masculino, *Ruth* I, vers. 13, et II *Reg.* IV, 6. Utitur autem Moses hic masculino pro feminino, quia feminæ et familiæ a viris nomen accipiunt, inquit Vatablus.

Quas domos dedit Deus obstetricibus? Quænam hæ domus? Hebræi, ut dixi vers. 15, putant Mariam nupsisse Caleb, et accepisse domum regiam, Jochabed vero accepisse domum sacerdotalem, sed insulse. Josephus enim ait Mariam nupsisse non Caleb, sed Hur, et domus regia fuit in familia Davidis, quæ non ex Caleb, sed aliunde descendit. *Secundo*, R. Kimchi : « Fecit eis domos, » id est, inquit, abscondit eas a Pharaone, et in tuto collocavit. *Tertio*, Lyranus : « Fecit eis domos, » id est junxit eas matrimonio primariis Hebræis, et inter eos, illustres dedit eis proles et familias. Verum hoc gratis et conjectando dicitur : non enim ait Scriptura Deum fecisse eis domos Hebræorum, vel inter Hebræos, sed absolute domos. *Quarto*, Rupertus et S. Hieronymus in LXV *Isaiæ*, per domos mansiones in cœlis accipiunt, de quibus ait Christus, *Joan.* cap. XIV : « In domo Patris mei mansiones multæ sunt. » Censent ergo hi Patres, has obstetrices meruisse præmium vitæ æternæ : idem sentit D. Thomas, II II, *Quæst.* CX, art. ult. Habuerunt enim verum actum timoris Dei, quo Deum sunt reveritæ, et pro Deo se mortis periculo exposuerunt; hic autem actus timoris est supernaturalis et meritorius vitæ æternæ. Hoc verum est, sed huic loco impertinens; nec enim « ædificare domos » significat in Scriptura dare præmium vitæ æternæ. *Quinto*, probabilius S. Augustinus et Theodoretus sic explicant : « Ædificavit eis domos, » id est, auxit eis rem familiarem, dedit eis opes et rerum temporalium abundantiam; sic enim Jacob ait ad Laban, *Genes.* XXX : « Justum est ut aliquando provideam domui meæ, » pro quo Hebræa habent : *Quando faciam et ego mihi domum?*

Secunda. Tertia. Quarta. Quinta.

Sexto et optime : « Ædificavit eis domos, » id est, dedit eis prolem et progeniem numerosam, divitem, honoratam, insignem, longævam et diuturnam. Hæc enim quinque maxime nobilitant proles; hebraice enim filius vocatur בן *ben*, a radice בנה *bana*, id est ædificavit, quod filius sit quasi fabrica et domus patris, quodque filii per se, perque suos filios quos generant, patris familiam, instar domus ædificent. Vide dicta vers. 1. Nota : Congrua fuit hæc merces, ut quæ proles Hebræorum servaverant, prolibus bearentur (1).

Sexta et genuina, domus sunt proles et familia insignia.

Rursum meruerunt hæ obstetrices etiam vitam æternam, uti dixi; sed in veteri Testamento Deus illud cœleste præmium non solet exprimere, quia Judæis rudibus et carnalibus fere tantum proponit præmia temporalia, eaque quinque. *Primo*, longitudinem vitæ; *secundo*, amplam et claram posteritatem; *tertio*, opulentiam; *quarto*, potentiam et dominium; *quinto*, victoriam inimicorum. Expressa enim regni cœlestis et vitæ æternæ promissio, propria est novi Testamenti et Evangelii Christi, ait S. Hieronymus *ad Dardanum*.

Quinque bona Judæis promisit Deus.

22. PRÆCEPIT ERGO OMNI POPULO. — Præceptum hoc infanticidii tantum latum est in masculos Hebræorum, ut patet ex præcedentibus; unde mirum est Cajetani illud ad Ægyptios quoque extendere. Tertius hic tyrannidis, publice jam in Hebræos grassantis, fuit gradus. Verisimile est hoc edictum tam inhumanum exhorruisse Ægyptios, ac proinde vix usu receptum, ac paulo post neglectum abolitumque fuisse. Torniellus censet illud revocatum fuisse statim post Amenophis, qui illud statuerat, mortem; quam cum Eusebio consignat anno Mosis quarto.

Vers. 22.

Tropologice Origenes, *hom.* 1, et ex eo S. Augustinus, serm. 84 *De Temp.* : « Anima, inquit, nostra aut a legitimo rege regitur, aut a tyranno vastatur. » Regem designat Pharao, qui Josephum et Israelitas fovit; tyrannum designat Pharao, qui non noverat Joseph, quique Hebræos in operibus lateris et luti afflixit. « Si enim Deo adjuvante, pie

Tropologice.

(1) Mendelssohn versum 21 cum seq. jungit, hoc sensu : Quum igitur pietate obstetricum fieret, ut Deus illis, Hebræis, familias augerent, *ideo* jussit Pharao, etc.

vivimus; si de charitate, de misericordia, de patientia, pœnitentia, etc., cogitamus : licet adhuc in Ægypto, id est in carne, simus, tamen a Christo rege gubernamur; et ipse regit nos in luto et latere, sed non consumit, nec nos curis terrenis, vel nimiis sollicitudinibus atterit et affligit. Si vero anima nostra cœperit declinare a Deo, inhonesta sectari, tunc subdit colla tyranno (dæmoni), qui alloquitur gentem suam, id est corporis voluptates, ut mares Hebræorum occidant, feminas reservent. Vult enim diabolus in nobis sensum rationabilem, ac Deum videntem extinguere, et quæ ad concupiscentiam carnis pertinent, reservari. Hic ergo Pharao cogit te ad opera sua, non justitiæ, sed iniquitati servire : ipse faciet laterem sibi operari et lutum; ipse te sub præpositis magistris et compulsoribus, ad opera terrena et luxuriosa a plagis et verberibus aget; ipse est qui te facit discurrere per sæculum, maris ac terræ elementis pro cupiditate turbari; ipse est rex Ægypti, qui te forum pulsare litibus facit, et pro exiguo terræ cespite propinquos jurgiis fatigare; ipse est qui tibi persuadet luxuria castitati insidiari, decipere innocentiam; in domum tuam quæ sunt fœda, foris quæ sunt crudelia, intra conscientiam quæ sunt flagitiosa, committere. Si ergo tales videris esse actus tuos, scito te regi Ægypti militare, id est, non Christi, sed diaboli spiritu agi.

Allegorice de SS. Innocentibus ab Herode cæsis, quæ quasi pretiosa grana dum sata sunt et mortua, seges multa surrexit Ecclesiæ, habet Prosper, *De Promissione et prædic. Dei*, part. I, cap. XXXII.

Allegorice.

Denique anagogice Rupertus : Crucis, ait, vexillo et tribulatione, fortiores simus dæmone, addimur angelis, egredimur de terra, quia cœlum nos exspectat.

Anagogice.

CAPUT SECUNDUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses nascitur, exponitur, assumitur et adoptatur a filia Pharaonis. Secundo, vers. 11, occidit Ægyptium, fugitque in Madian, ubi ducit Sephoram, et ex ea gignit Gersam et Eliezer.

1. Egressus est post hæc vir de domo Levi, et accepit uxorem stirpis suæ. 2. Quæ concepit, et peperit filium; et videns eum elegantem, abscondit tribus mensibus. 3. Cumque jam celare non posset, sumpsit fiscellam scirpeam, et linivit eam bitumine ac pice : posuitque intus infantulum, et exposuit eum in careto ripæ fluminis, 4. stante procul sorore ejus, et considerante eventum rei. 5. Ecce autem descendebat filia Pharaonis ut lavaretur in flumine, et puellæ ejus gradiebantur per crepidinem alvei. Quæ cum vidisset fiscellam in papyrione, misit unam e famulabus suis, et allatam 6. aperiens, cernensque in ea parvulum vagientem, miserta ejus, ait : De infantibus Hebræorum est hic. 7. Cui soror pueri : Vis, inquit, ut vadam, et vocem tibi mulierem Hebræam, quæ nutrire possit infantulum? 8. Respondit : Vade. Perrexit puella, et vocavit matrem suam. 9. Ad quam locuta filia Pharaonis : Accipe, ait, puerum istum, et nutri mihi; ego dabo tibi mercedem tuam. Suscepit mulier, et nutrivit puerum : adultumque tradidit filiæ Pharaonis. 10. Quem illa adoptavit in locum filii, vocavitque nomen ejus Moyses, dicens : Quia de aqua tuli eum. 11. In diebus illis postquam creverat Moyses, egressus est ad fratres suos : viditque afflictionem eorum, et virum Ægyptium percutientem quemdam de Hebræis fratribus suis. 12. Cumque circumspexisset huc atque illuc, et nullum adesse vidisset, percussum Ægyptium abscondit sabulo. 13. Et egressus die altero conspexit duos Hebræos rixantes, dixitque ei qui faciebat injuriam : Quare percutis proximum tuum? 14. Qui respondit : Quis te constituit principem et judicem super nos? num occidere me tu vis, sicut heri occidisti Ægyptium? Timuit Moyses, et ait : Quomodo palam factum est verbum istud? 15. Audivitque Pharao sermonem hunc, et quærebat occidere Moysen, qui fugiens de conspectu ejus, moratus est in terra Madian, et sedit juxta puteum. 16. Erant autem sacerdoti Madian septem filiæ, quæ venerunt ad hauriendam aquam; et impletis canalibus adaquare cupiebant greges patris sui. 17. Supervenere pastores, et ejecerunt eas : surrexitque Moyses, et

defensis puellis adaquavit oves earum. 18. Quæ cum revertissent ad Raguel patrem suum, dixit ad eas : Cur velocius venistis solito ? 19. Responderunt : Vir Ægyptius liberavit nos de manu pastorum ; insuper et hausit aquam nobiscum, potumque dedit ovibus. 20. At ille : Ubi est ? inquit. Quare dimisistis hominem? vocate eum ut comedat panem. 21. Juravit ergo Moyses quod habitaret cum eo. Accepitque Sephoram filiam ejus uxorem, 22. quæ peperit ei filium, quem vocavit Gersam, dicens : Advena fui in terra aliena. Alterum vero peperit, quem vocavit Eliezer, dicens : Deus enim patris mei adjutor meus eripuit me de manu Pharaonis. 23. Post multum vero temporis mortuus est rex Ægypti ; et ingemiscentes filii Israel, propter opera vociferati sunt, ascenditque clamor eorum ad Deum ab operibus. 24. Et audivit gemitum eorum, ac recordatus est fœderis quod pepigit cum Abraham, Isaac, et Jacob. 25. Et respexit Dominus filios Israel, et cognovit eos.

Vers. 1. Amram fuit pater Mosis.

1. Egressus est post hæc vir de domo Levi, — vir Levita, vir de posteris Levi : fuit hic Amram filius Caath, nepos Levi, pronepos Jacob, pater Mosis. Alexander Polyhistor apud Eusebium, lib. IX *De Præparat. Evang.*, cap. ult., tradit Amram natum esse 14 annis ante mortem Joseph, id est 57 post ingressum Jacob in Ægyptum, ac consequenter anno ætatis 77 genuisse Mosen, obiisseque annis 20 ante egressum Hebræorum ex Ægypto ; vixit enim ipse 137 annis, ut patet cap. VI. Eusebius tamen in *Chronico* ait Mosen natum anno Amram 70, non 77 (1).

Jochabed mater Mosis an fuerit filia, an neptis Levi ?

Et accepit uxorem stirpis suæ. — Hebraice est, *accepit filiam Levi*. Fuit hæc Jochabed mater Mosis, quæ pariter, *Numer.* XXVI, 59, vocatur filia Levi. Unde Abulensis putat Jochabed vere et proprie fuisse filiam Levi, et amitam Amram mariti sui : ita ut Levi agens 110 annum, genuerit in Ægypto Jochabed ; hæc autem, cum esset annorum 68, genuerit Mosen, qui 80 vitæ suæ anno eduxit populum. Lege enim naturæ matrimonium amitæ cum nepote non est absolute vetitum, sed tantum lege positiva, quæ tum necdum erat lata, sed postea, *Levit.* XVIII. Sic ergo Moses per matrem fuit nepos, per patrem pronepos Levi.

Verum verius est Jochabed non fuisse filiam, sed nepotem Levi ; nec amitam, sed consobrinam Amram : id enim expresse docet noster Interpres, cap. VI, vers. 20, ubi eam vocat patruelem Amram ; et Septuaginta ibidem, qui eam vocant patrui Amram filiam ; et Chaldæus, qui eam vocat amitæ Amram filiam. Quod ergo hic et *Num.* XXVI, vocatur filia Levi, intellige fuisse Levitidem, sive oriundam e stirpe Levi, ut vertit noster Interpres : sic enim vocantur filiæ Juda, quæ ex Juda sunt oriundæ. Ita Vatablus, Pererius et alii. Addit enim hoc Moses, tum ut constet Mosen et Aaron tam materno, quam paterno genere fuisse Levitas, tum ut significet Hebræos jam tum cœpisse contribules suas ducere, itaque Deum suaviter tribuum distinctionem jam tum inchoasse.

(1) Τὸ *post hæc* deest in hebr. Videtur autem Amram Jochabedam uxorem duxisse, antequam Pharao edictum de necandis Hebræorum pueris edidisset.

Facessat ergo Calvini convicium, Mosen incestuoso matrimonio prognatum esse.

Vers. 2. Vaticinium de Mose nascituro.

2. Quæ concepit et peperit filium, — Mosen. Addit Josephus Amram, patrem Mosis, de Mose jam concepto et brevi nasciturо anxium fuisse, ob Pharaonis infanticidæ edictum, et cum Deum instanter pro puero oraret, adstitisse illi Deum, dixisseque : « Scito mihi esse cordi et publicam vestram incolumitatem, et privatam tuam gloriam : puer enim iste, cujus nativitatis metu Ægyptii vestros fœtus ad necem damnaverunt, tibi nascetur, qui gentem suam ex Ægyptia servitute liberabit. Mox fidem oraculo fecit mulieris partus, quæ præter morem puerperarum tam facile est enixa, ut observatores fefellerit. » Favent huic oraculo verba S. Stephani, *Actor.* VII, 23.

Natus est Moses anno mundi 2374.

Natus est Moses anno non 714, ut habet codex Pererii, sed 717 ; ab ortu Abrahæ 425 (erravit ergo Porphyrius, qui Mosen vixisse fingit tempore Semiramidis, quæ successit Nino, cujus anno 43 natus est Abraham), post ingressum Jacob in Ægyptum anno 135. Id patet : nam diluvium contigit anno mundi 1656, duravitque unum annum ; inde a diluvio anno 292, natus est Abraham ; Abraham autem anno ætatis 75 accepit repromissionem a Deo, a qua usque ad exitum Hebræorum ex Ægypto, et datam legem in Sina, fluxerunt anni 430, qui ita dividuntur, ut 215 fluxerint a repromissione facta Abrahæ usque ad descensum Jacobi in Ægyptum ; rursum, alii 215 fluxerint a descensu Jacobi in Ægyptum usque ad exitum Hebræorum ex Ægypto ; Moses autem natus est 80 annis ante exitum.

Natus est Moses ante Christum annis 825.

Secundo, Moses natus est annis 516 ante regnum Davidis, ante fabricam templi Salomonis annis 560 : nam ab egressu Hebræorum ex Ægypto usque ad fabricam templi fluxerunt anni 480, ut patet III *Reg.* cap. VI, vers. 1. His adde annos 80 vitæ Mosis usque ad egressum, habebis annos 560.

Tertio, natus est Moses ante captivitatem Babylonicam annis 985 ; ante Christum, annis 1570 ; ante initium Olympiadum, sive ludorum Olympiorum, annis 802 ; ante Romam conditam, annis 825. Vide tabulam chronologicam quam initio *Gen.* proposui.

Ætas Homeri aliorumque sapientum Græciæ.

Quarto, natus est Moses non 900, ut vult Lactantius, lib. IV, cap. V, sed 430 annis ante bellum Trojanum, ac proinde longe antecessit Homerum, qui minimum centum annis fuit bello Trojano posterior : hinc consequenter Moses longius antecessit septem Græciæ sapientes ; hi enim longe Homero fuerunt posteriores, vixeruntque sub tempora Cyri ; quos diu post secuti sunt Socrates, Plato, Aristoteles, sub tempora Alexandri Magni.

Quinto, tempore Mosis, sub annum Mosis 33, ait Torniellus, primus in Attica fuit rex Cecrops, qui condidit Athenas, post quem fere omnia contigerunt quæcumque Græci narrant de suis heroibus, diis, bellis aliisque suis memorabilibus. Ita Eusebius in *Chron.*, et Cyrillus, lib. I *Contra Julianum*. Denique natus est Moses eo tempore quo claruit Atlas celeberrimus astrologus, quem ideo finxerunt cœlum suis humeris sustentare, qui fuit frater Promethei physici, quem fingunt lapides in homines transformasse ; fuitque hic Atlas avus maternus Mercurii senioris, cujus Mercurii nepos fuit Mercurius junior, cognomento Trismegistus. Ita Eusebius in *Chron.*, et S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* cap. VIII. Longe ergo Trismegisto senior fuit Moses : quare et Trismegistus et Plato cæteriqueGentilium sapientes, suam sapientiam hauserunt a Mose et Hebræis, uti Eusebius et alii docent. Vide *Geneseos*, cap. XLI, vers. 40.

Atlas astrologus vixit tempore Mosis.

Vers. 2.

2. Videns eum elegantem, abscondit mensibus tribus. — Erat, inquit Josephus, infans hic tam speciosus, ut aspicientium oculos in se raperet, defixosque teneret. S. Stephanus, *Actor.* cap. VII, 20, pro *elegans*, vertit, *fuit gratus Deo*. Unde patet hanc elegantiam fuisse plusquam naturalem, Mosique a Deo inditam, significasse eum Deo placere, illi cordi et curæ esse ; itaque per hanc elegantiam Mosis, non tam humanam quam divinam, in oraculo quod de Mose acceperant, ejusque fide confirmati sunt parentes, et animati ad eum occultandum ; nec dubitarunt hac ratione eum ab aquis, Deo tutore, incolumem evasurum, et hoc est quod ait Apostolus, *Hebr.* XI, 23 : « Fide Moses natus, occultatus est mensibus tribus a parentibus suis, eo quod vidissent elegantem infantem, et non timuerunt regis edictum. » Vide ibi dicta. S. Ephrem, in oratione *De Transfiguratione Christi*, censet Mosen sanctificatum fuisse in utero matris : hoc enim hæc corporis ejus elegantia, ex animæ elegantia promanans, indicare videtur. Verum hæc conjectura est tenuior, quam ut hoc privilegium, et a communi lege peccati originalis, in quo omnes nascimur, exemptionem stabilire possit, præsertim cum nemo alius hoc asseruerit.

Mosis elegantia plusquam naturalis.

Scite Marsilius Ficinus, in Platonis *Symposium*, pulchritudinem vocavit bonitatis florem, et Pacatus in *Panegyr. Theodosii* : « Augustissima, ait, quæque species plurimum creditur trahere de cœlo. Virtus tua meruit imperium, sed virtuti addidit forma suffragium : illa præstitit ut oporteret te principem fieri, hæc ut deceret. » Addit Theophylactus in *Hebr.* XI, 23, parentes voluisse Mosen exponere cum natus est, sed puerum blande arrisisse, et ob id servatum. Adeo, inquit, in ipso omnia divina erant.

Vers. 3.

3. Cumque jam celare non posset, — fervente rursum inquisitione et infanticidio. Nam plures infantes evasisse, remittente se tyrannide, ex Aarone ejusque coævis liquet.

Sumpsit fiscellam scirpeam. — id est, arcula junceam, sive ex juncis quasi viminibus contextam, et exterius ad aquam arcendam pice et bitumine oblitam ; cui impositum infantem mater in junceto seu carecto, ubi incertus eventus certiorem vitæ dabat spem quam domi, ubi certa erat mors inferenda ab assiduis inquisitoribus, exposuit, dura quidem, sed necessaria, et in Dei providentiam fidente misericordiæ Perperam ergo Calvinus hos Mosis parentes ignaviæ et ferinæ immanitatis, ob hanc prolis expositionem arguit : nam non poterant aliter vitam Mosis conservare, nisi eum exponendo. Exposuerunt autem eum quam tutissime potuerunt, nimirum in arca bene munita et in loco tuto, dederunt et ei custodem sororem, quæ eum utcumque posset, adjuvaret. Unde Apostolus fidem et animositatem horum parentum dilaudat. Videntur ergo parentes oraculum, quod narrat Josephus de Mosis ortu et salute, accepisse, ideoque non ex timore, sed ex certa in Deum fiducia eum exposuisse.

Allegorice, Moses in cunis delineavit Christum : uterque ergo expositus, ille fortunæ arbitrio, hic saluti hominum ; ille in fiscella scirpea, hic in vimineis cunis et præsepio ; ille in carecto fluminis, hic in specu viæ publicæ ; ille ab Ægyptia exceptus nutritusque pro filio, hic a gentilitate per Magos adoratus et muneribus divinis regiisque pro Deo ac rege universorum declaratus.

Exposuit eum in carecto. — Pagninus, *in junceto*. Carectum est locus in quo nascuntur carices ; carix est herba alta, in speciem gladii, et sub finem acuminata. Hinc patet Mosen expositum fuisse in loco palustri, et stagnante ex Nili aquis, densis tamen juncis et caricibus septo, ita ut arca, et infans in ea expositus, aquarum impetu abripi non posset. Errat ergo Josephus, dum narrat arcam hanc Mosis projectam esse in medium flumen, et deportatam esse ab aquis ; filiam vero regis missis natatoribus jussisse arcam ex aquis extrahi et ad se adferri.

Porro, voluit Deus Mosen hæc pati, ut disceret suorum contribulium eadem patientiam misereri, eosque ex hac miseria liberaret et educeret. Disce hic morale : Ideo nos Deus fecit miseros, ut ex nostra miseria discamus qualiter misereamur proximo. Nam, ut ait S. Bernardus, *De Gradibus humilit.* : « Æger ægro, et jejunus jejuno quante

propinquius, tanto familiarius compatiuntur; sicut enim pura veritas non nisi puro corde videtur, sic miseria fratris verius misero corde sentitur; sed ut ob alienam miseriam miserum cor habeas, oportet tuam prius agnoscas, et proximi mentem in tua invenies, ut ex te noveris qualiter illi subvenias. Exemplo scilicet Salvatoris nostri, qui pati voluit, ut compati sciret, et disceret ex his quæ passus est misericordiam. »

Allegorice, Moses hic domo exulans et expositus in fiscella et in carecto, fuit typus Christi pueri : *primo*, reclinati a matre in præsepio, quia non erat ei locus in diversorio; *secundo*, expositi furori Herodis, eumque fugientis in Ægyptum. Unde S. Paulinus docet Christum in Mose et Sanctis omnibus fuisse passum; scribens enim ad Aprum, qui mundum contemnens, ab eo pariter contemnebatur, ita ait, *epist.* 1 : « Merito gloriaris et in exultatione dicis, hinc teipsum tibi credere quod Christianus sis, quia te odisse cœperunt qui diligebant, et despicere qui timebant. Ab initio sæculorum Christus in omnibus suis patitur et triumphat. In Abel occisus a fratre, in Noe irrisus a filio, in Abraham peregrinatus, in Isaac oblatus, in Jacob famulatus, in Joseph venditus, in Mose expositus, in Prophetis lapidatus et sectus, in Apostolis terra marique jactatus, et multis beatorum Martyrum crucibus frequenter occisus. Ipse in te patitur opprobria, et ipsum in te odit mundus. »

Idem docet S. Cyprianus, lib. *De Laude martyrii* : « Prædurantibus, ait, licet costis resultans ungula recurrat in vulnus, et euntibus flagris cum avulsa corporis parte, rediens habena ducatur, stat immobilis tamen pœnis suis fortior, hoc solum secum ipse convolvens, quod in illa crudelitate carnificum, plus, pro quo patitur, Christus, quam ipse patiatur, » et, ut inferius loquitur, « velut socio Christi cruore decoratus. »

Vers. 4. 4. STANTE PROCUL SORORE. — Maria puella grandiuscula, 10 aut 11 annorum, submissa a matre, ait Josephus. Mater eam instruxerat quid agere, quid dicere deberet, nimirum ut si quem Ægyptium transeuntem pueri expositi misericordia tangi, uti sperabat, contingeret, qui pueri servandi modum quæreret, illi nutricem matrem propriam offerret, uti eam fecisse patet ex sequentibus.

Vers. 5. 5. FILIA PHARAONIS, — Thermut nomine, ait Josephus, et ex eo alii passim : addit Philo eam unicam fuisse Pharaonis hæredem, et sine prolibus, licet diu nupta fuisset.

UT LAVARETUR IN FLUMINE, — juxta palatium, loco et septo et secreto, vel, ut ait Philo, inter opaca condensaque juncorum et arundinum sito; neque enim feminam regiam in propatulo lavari voluisse credibile est.

PER CREPIDINEM ALVEI, — per ripam fluminis; hebraice est, *ad manum*, id est ad latus *fluminis*.

QUÆ CUM VIDISSET FISCELLAM IN PAPYRIONE, — id est, in carecto caricibus, juncis et papyris referto : in Ægypto enim nascitur papyrus, uti apud nos junci, in locis palustribus vel marginalibus fluminum. Est autem papyrus arbuscula vel frutex, juxta Nilum nascens, obliqua radice, triangulis lateribus, decem cubitis longa, et in gracilitatem fastigiata : ex foliis papyri tenui phyllura, acu ducta, faciunt chartam ad scribendum, quæ hinc papyrus dicitur; indeque chartæ nostræ, licet ex contritis linteis factæ, quia tamen eumdem scribendi usum præbent, papyrus vocantur : ex ligno vero papyri fabricant naves, unde illud Lucani, lib. IV : Papyrus, arbor ex qua fit charta.

> Cum tenet omnia Nilus,
> Conseritur bibula Memphitis cymba papyro.

Et Ovidius, lib. XV *Metamorph.* :

> Perque papyriferi septemflua flumina Nili.

Quin et Herodotus, lib. II, scribit Ægyptios suas naves ex junco fabricare. Vide Plinium, lib. XIII, cap. XI.

6. DE INFANTIBUS HEBRÆORUM (1). — Suggessit hoc filiæ crudele patris edictum, de perdendis Hebræorum infantibus; ut vero puerum circumcisum intuita est, dubitare non potuit quin esset Hebræus : tunc enim necdum circumcisionem amplexi erant Ægyptii, quam postea acceptarunt, uti docet *Jerem.* cap. IX, vers. 25, et Theodoretus hic, ac Diodorus Siculus, lib. I *Antiquit.* cap. II, atque Herodotus, lib. II. Vers. 6.

8. MATREM SUAM. — Hebraice, matrem pueri; sed eadem erat mater sua, quæ pueri fratris, scilicet Jochabed. Hæc nutrivit, hebraice *lactavit*, Mosen. Vers. 8.

10. QUEM ILLA ADOPTAVIT IN LOCUM FILII. — Quomodo hic permisit pater Pharao, infestus Hebræorum hostis? Respondeo, cor regis esse in manu Dei, et ab eo inflexum fuisse in amorem pueri tam elegantis, inquit Josephus. Addit Philo Thermutem, cum illiberis esset, finxisse se esse gravidam, et genuisse Mosen, quasi Moses non ascititius, sed naturalis ejus esset filius. Idem videtur innuere Apostolus, *Hebr.* XI, 24, cum ait Mosen, grandiorem factum, negasse se esse filium filiæ Pharaonis; ergo ante habebatur genuinus ejus filius. Cur ergo Pharaoni mortuo, non Moses, sed alius (ut dicam vers. 11) in regno successit? forte quia matris fraus, et Mosis adoptio detecta fuit. Vers. 10.

Hinc et regio more educatus est Moses in omni sapientia Ægyptiorum, ait S. Stephanus, *Actor.* VII, 22. Nam, ut ait Plato : « Potentatui perutilis ac necessaria est sapientia, ut in illo quidem corpus, in hac vero animus principis constet et decoretur. » Rursum, idem Plato : « Qualis, ait, in arbusculis plantandis et formandis, talis et in liberis gignendis instituendisque cura esse debet; sed hic labor est, illic voluptas. Cavendum autem ne in hac sopiti, in illa vero plusquam vigiles esse videamur. » Idem roganti : « Quænam hæreditas filiis sit relinquenda? » respondit : « Ea quæ non grandinem, non vim, non ipsum denique Jovem extimescit. » Hinc ipse ad juvenes, quos ad beate vivendum animare nunquam desinebat, crebro dicebat : « Otio laborem anteponite, ni rubiginem splendori præstare putatis. » Rursum : « Advertite contrariam virtutis ac voluptatis naturam; hujus enim momentaneæ dulcedini perpetua pœnitentia, dolor et cruciatus affigitur; illi contra post breves dolores, æternæ etiam post mortem delectationes adjunguntur. » Quare discipulo cuidam lautius cutem curanti : « Quousque, ait, o miser, tibi carcerem ædificare pergis? » Alias : « Sapientes, ait, primo loco collocant animum, secundo corpus, tertio pecuniam. Ita in Republica primus locus detur virtuti, secundus viribus corporis, tertius pecuniæ, quæ virtutis et corporis est administra. » Hac de causa suadebat vigilias, quasi sapientiæ et castitatis amicas. Somnum vero diuturniorem detestabatur, ut malarum illecebrarum delictorumque parentem, et morti perquam similem; vetabat quoque bis in die comedere, fierique saturum. Educatur Moses in omni sapientia. Plateri placita de educatione.

Porro, sapientia Ægyptiorum erat duplex, ait Philo et Justinus, Quæst. XXV *ad Orthodoxos*. *Prima*, aperta ac omnibus exposita, nimirum Geometria, Arithmetica, Astrologia et Musica. *Secunda*, Hieroglyphica, quæ per symbola, gravissima Physices, Theologiæ et Politicæ facultatis mysteria edocet; hæc ergo omnia, quin et medicinam, inquit Clemens, didicit Moses. Hinc et idem Clemens, lib. VI *Stromatum*, ait Mosen in suis ritibus et legibus uti subinde hieroglyphica Ægyptiorum ratione, ut scilicet tradat eas per symbola et ænigmata; idque patet maxime in vestibus sacerdotum, Cherubim, arca et fabrica tabernaculi. Vide dicta *Can.* 27. Marcus Varro apud S. Augustinum, lib. XVIII *De Civitate* IV, docet Ægyptios primum didicisse litteras, magistra Iside, paulo plus duobus annorum millibus ante suam ætatem. Non dubium quin Jacob, Joseph et Hebræi habitantes in Ægypto per 215 annos plurima eos docuerint; hinc de Joseph principe Ægypti dicitur *Psalm.* CIV : « Ut erudiret principes ejus, et senes ejus prudentiam doceret, » ut mirum non sit, in doctrinis et legibus Ægyptiorum multa Hebræorum doctrinæ et legi simillima inveniri apud Herodotum et Diodorum Siculum. Isis docuit Ægyptios litteras.

Addit rursum Philo, magnis præmiis Mosi accitos fuisse præceptores ex Græcia, qui liberales artes; Chaldæos, qui sideralem scientiam, præsertim quæ futurorum prædictiones continet; Assyrios, qui suas litteras eum docerent, utpote spe omnium destinatum successorem aviti solii, et regem juniorem appellatum : Mosen vero edomandis animi affectibus plurimum studuisse, secutumque non Ægyptiorum, sed majorum suorum instituta patria. Ubi nota Philonem uti hic amplificatione quadam; nam Moses prior fuit et antiquior non tantum omnibus Græciæ sapientibus, sed etiam omnibus qui apud Græcos aliquid scripserunt. Quippe Cadmus, a quo Græci litteras acceperunt, multo posterior Mose fuit, uti docet Eusebius, lib. X *De Præpar. Evang.* cap. III. Quomodo ergo ait Philo, Mosi accitos esse præceptores ex Græcia?

Aliud insuper de Mose narrat Josephus, penes quem sit fides, quod scilicet Pharao Mosi infanti diadema in caput imposuerit, Moses vero illud detraxerit in terram et pedibus conculcarit; quod cum quasi malum omen acciperent Ægyptii, quasi infans hic Ægypto futurus esset exitialis, atque divinus ille qui talem puerum nasciturum prædixerat, asseveraret Mosen hunc esse illum ipsum puerum, velletque eum interficere, Thermutis Mosen eripuerit et servarit.

Voluit Deus Mosen ducem populi futurum in aula Pharaonis educari, ut regiam urbanitatem, morum elegantiam, animi magnitudinem, liberalitatem, aliasque regis virtutes, quasi rector populi futurus, addisceret et imbiberet. *Secundo*, ut postea legatus Dei pro populo apud Pharaonem futurus, majoris esset apud eum auctoritatis, præsertim accedentibus tot ejus signis, portentis et plagis.

VOCAVITQUE NOMEN EJUS MOYSES, DICENS : QUIA DE AQUA TULI EUM. — Putant Philo, Josephus, Clemens Alexandrinus, lib. I *Strom.*, Procopius et Rabanus, quod Moyses sit nomen Ægyptium : *mos* enim ægyptiace significare aquam, vel, ut ait Josephus, aquam Ægyptii vocant *mo*; *ises* vero servatos : ut Moses idem sit quod servatus ex aqua. Verum dico *Moses* esse nomen Hebræum, et significare tractum vel extractum, puta ex aquis; radix enim ejus est Hebræa, scilicet משה *masa*, quæ significat trahere, vel extrahere. Hebræum ergo Hebræo infanti nomen indit adoptans eum mater Ægyptia : id clarum est ex hebraico textu, qui sic habet : ותקרא שמו משה ותאמר : כי מן המים משיתיהו *vattiera scemo Mose vattomer : ki min hammaim mescitihu*, id est, *et vocavit nomen ejus Moses, et dixit : Quia ex aquis extraxi eum* : ubi clare patet vocatum esse Mosen, ab Hebræo *mescitihu*, quod significat *extraxi eum*, scilicet ex aquis (1). Moses est nomen Hebræum, q. d. extractus ex aqua.

(1) Hebr. est, *aperuitque* arcam, *conspexitque eum* (suffixo per pleonasmum verbo addito) *infantem* (quæ vox utrique sexui communis), *et en! erat puer, qui flebat*, etc.

(1) Attamen quum filia Pharaonis puerum sibi filium adoptasset, et adoptantis fuisset adoptato imponere nomen, vix dubium est Mosis nomen fuisse Ægyptium, quum virgo Ægyptia nomen profecto non ex Hebræorum, sed suo patrio sermone desumptura fuisse videatur. Quod et asserit Josephus, *Antiq.* II, IX, 6 : « Deinde ei, utpote qui dejectus esset in fluvium, appellationem hanc ex eo, quod contigerat, imposuit. Nam aquam Ægyptii vocant *Mo*, *Yses* vero qui ex aqua eripiuntur. » Similiter Philo, *De Vita Mosis*, Clemens Alexand. *Stromat.* lib. I, et Eusebius in *Præparat. Evang.* lib. IX, cap. XXVIII. Vo-

Nota *primo*, genuine dicendum esse Moses, corrupte vero dici Moyses : sic et alia nomina propria Hebræorum apud Græcos et Latinos corrupta sunt; *secundo*, tradunt Hebræi משה, id est Moses, revolutum per anastrophem, idem esse quod השם *hasschem*, id est *ipsum nomen*, scilicet celebre, magnum, potens et terribile Pharaoni et Ægyptiis. Rursum, *nomen*, id est virtus, efficacia, et potentia admiranda quæ data est Mosi; *tertio*, Clemens Alexandrinus supra tradit Mosen, antequam exponeretur a parentibus, vocatum esse Joachim, postea vero a filia Pharaonis vocatum esse Mosen : tertium etiam habere nomen, postquam in cœlum assumptus est, et vocari Melchi. Rursum Aben Ezra et R. Abraham aiunt Mosen ab Ægyptiis vocatum esse Monion. Pererius quoque censet Mosi a filia Pharaonis Ægyptium inditum esse nomen, idem significans quod hebræum *Moses*, ac Mosis nomen postea ab Hebræis ipsi impositum esse. Verum hæc omnia incerta sunt : nec enim S. Scriptura, nec Josephus, nec Philo aliud nomen pandunt quam Mosis, cujus et etymon reddunt, quasi eo appellatus sit tam ab Hebræis, quam ab Ægyptiis; in sequentibus enim capit. Pharao et Ægyptii non aliter eum compellant quam Mosen; sed et Gentium historici, Tacitus, Trogus, Justinus et alii, Mosen eum semper nominant. Ab eventu ergo felici extractionis ex aquis, Moses nomen est sortitus, idque, fausto omine et significatione, quod scilicet ipse pariter aquis afflictionum extracturus et liberaturus esset filios Israel, eosque per mare Rubrum sicco pede duceret. « Competens, ait S. Augustinus, serm. 89 *De Temp.*, fuit divina vindicta, ut suis affectibus puniatur parricida (Pharao per Mosen), et filiæ provisione pereat, qui genitrices interdixerat parturire. »

Allegorice. Allegorice Cyrillus : Mater, ait, quæ filium (Mosen) in fiscella conclusit, est Synagoga, quæ Christum ex se natum segregavit, ut alienum; sed Pharaonis filia, id est Ecclesia Gentium, illum suscepit, idque apud aquas baptismi. Et Prosper. « Dum descendit, ait, filia Pharaonis ad Mosen, id est doctrina hujus mundi ad Christum, abluta spiritali unda, deposuit superbiam, suscipiensque quasi grandis parvum, per humilem gratiam Ecclesiæ sociata, quæ filia fuerat, Christi mater efficitur. » Addit Theodoretus : Mater rursum a Gentili Ægyptia filium educandum suscepit, quia Israel ab Ecclesia Gentium fidem Christi novissimis temporibus accipiet. Moses ergo natus in persecutione Pharaonis, id est, Christus natus in persecutione Herodis et diaboli, qui totum mundum suo jugo premebat. Moses occultatus mensibus tribus significat Christum in lege vetere occultatum triplici tempore, scilicet Judicum, Regum et Pontificum. Moses projectus in flumen a parentibus significat Christum in aquas passionis et mortis a Judæis immersum, quem Ægyptia, id est Gentilitas, suscepit, et magnifice ac splendide tractavit, videns ejus elegantiam in cœlesti sapientia, vita et moribus.

Tropologice. Tropologice, Hugo de Sancto Victore in allegoria in *Exodi* I : Moses, ait, est quisquis in fluvio præsentis sæculi; filia regis est gratia Dei, quæ nos fluxu sæculi erutos in filios Dei adoptat, et Hebrææ, id est, transeunti in cœlum matri Ecclesiæ tradit nutriendos.

Vers. 11. 11. In diebus illis (cum Moses ageret annum ætatis 40, ut ait S. Stephanus, *Act.* VII, 23), postquam creverat Moses. — Josephus et plurimi ejus sequaces narrant Mosen, a Pharaone bello Æthiopico præfectum, Æthiopes profligasse; regiam Sabam, quæ postea a Cambyse nomine sororis Meroe est appellata, cepisse traditione Tharbis, filiæ regis Æthiopum : quam Moses deinde, juxta pacta, in uxorem acceperit. Hoc Mosis bellum Torniellus consignat anno Mosis 40, cum jam pridem Amenophis, sub quo natus est Moses, obiisset, ac regnaret Orus, si credimus Eusebio. Sane quidquid de hoc bello sit, quod Theodoretus et alii fabulosum vocant, non dubium est Mosen multa de se humilitatis studio præterisse, nec enim his quadraginta annis, quibus in aula vixit quasi princeps, deses vel otiosus fuit. Addit auctor *Histor. Scholast.* et alii Tharbis hanc, esse Æthiopissam illam, ob quam contra Mosen murmurarunt Maria et Aaron, *Numer.* XII. Rursum Mosen, parta victoria, cum redire vellet in Ægyptum, nec dimitteret eum Tharbis, ipsum, ut qui peritissimus esset astrorum, duas imagines sculpsisse in gemnis, ejus virtutis ac potestatis, ut altera memoriam afferret, altera oblivionem; cumque paribus annulis eas inseruisset, alterum, scilicet memoriæ, sibi reservasse, alterum, scilicet oblivionis, dedisse Tharbis : quem illa induens, mox Mosis oblita fuit, sicque ille in Ægyptum redire potuit. Sed hæ sunt fabulæ et næniæ.

(Moses conficit bellum Æthiopicum, si credimus Josepho.) (Fabula de annulis memoriæ et oblivionis.)

Egressus ad fratres suos. — Hebræi fratres vocant omnes eos, qui sunt ejusdem familiæ vel gentis.

Viditque afflictionem eorum. — Addit Philo, Mosen sæpius visisse suos Israelitas laborantes et afflictos, eosque consolatum esse, ac præfectos operum lenitatis admonuisse, itaque purpuratos sensim eum suspectum habere cœpisse, ac tandem ad regem, tanquam ab eo dissidentem, resque novas molientem, detulisse, ejusque aures calumniis implesse. En fortitudinem Mosis profitentis se Israelitam, magisque eligentis affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem, *Hebr.* XI, 25. Moses ergo contempsit regnum Ægypti, fassus se Hebræum, eoque negans se filium filiæ Pharaonis. Ob hoc, ait Ambrosius, in *Psal.* CXVIII, factus est a Deo Pharaonis Deus, id est eo superior, eique terribilis. Ob hoc quoque Philo Mosen vocat miraculum naturæ : nam ambire, non dico regiam dignitatem, sed amicitiam, ordinarium in natura opus est; at hæc ipsa spernere, imo detestari, plane extraordinarium est, ideoque miraculum, eoque magis, quo ea non sui commodi, sed publici boni, et suæ gentis causa despexit. Ita Philo. Hæc vera est animi celsitudo, regnum pietati posthabere : hæc summa dignitas, quæ eum regi dignitate digniorem effecit. Major est enim qui dignitatem despicit, quam qui suspicit et suscipit. Nam ille honore superior, hic inferior est : ille pompæ herus, hic servus : hic gloriam esurit ut mendicus, ille contemnit ut dominus.

Virum Ægyptium percutientem quemdam de Hebræis. — Philo ait hunc Ægyptium fuisse unum ex præfectis, qui injusto onere oppressos Hebræos tam inique pulsare consuevisset. S. Stephanus, *Act.* VII, percussionis vice, injuria eum affecisse dicit. Tradunt Hebræi hunc Ægyptium adulterium commisisse cum uxore hujus Hebræi, ideoque orta rixa eum percussisse; sed hoc eorum de more est figmentum. Certum est hanc percussionem fuisse gravem et enormem, vel in se, vel ob circumstantias, vel ob ea quæ præcesserant, ut ait Philo, ita ut percussor mereretur plecti morte : alias enim Moses non habuisset potestatem et jus, nec voluntatem eum occidendi.

Vers. 12. 12. Percussum Ægyptium abscondit sabulo. — « Percussum, » id est occisum; sepelivit enim et abscondit eum in sabulo.

An juste Moses occiderit Ægyptium? Quæres, an juste et recte cædem hanc fecerit Moses? videtur enim Moses, utpote agens vitam privatam, nullam ad hoc auctoritatem vel a Deo, vel ab homine accepisse.

Prima sententia. *Primo*, Hebræi, etiam prisci, teste Clemente Alexandrino, lib. I *Stromat.*, excusant Mosen, eo quod Ægyptium occiderit non gladio, sed pronuntiando in eum nomen tetragrammaton Jehova, quomodo S. Petrus solo verbo occidit Ananiam et Sapphiram : sed hoc est commentum : percutere enim est, non verbo, sed gladio aliisve armis ferire. Rursum, tunc nomen Jehova needum erat Mosi revelatum. Deus enim illud sibi primo indit, illudque Mosi revelat *Exodi* VI, 3.

Secunda. *Secundo*, S. Augustinus, lib. XXII *Contra Faustum*, cap. LXX, hoc factum Mosis culpat, quasi factum præter potestatis et justitiæ ordinem; illudque tribuit ejus zelo, sed nimio et inculto, qui vitiosa quidem, inquit, sed magnæ fertilitatis signa fundebat; significabat enim hic zelus nimius, Mosen, ubi excultus foret, zelumque hunc ratione regere et temperare didicisset, fore insignem et animosum populi ducem. Hinc et Œcumenius *in Epist. Judæ*, tradit diabolum in altercatione cum Michaele de corpore Mosis, dixisse Mosen non esse dignum sepultura, eo quod injuste occidisset Ægyptium, eumque non in sepulcro, sed in sabulo sepelivisset.

Tertio, S. Ambrosius, lib. I *Officior.* cap. XXXVI, S. Thomas et Burgensis hoc Mosis factum tribuunt justæ defensioni, qua Hebræum injuste invasum defendere tenebatur ex charitate. « Qui enim socium non defendit ab injuria, cum potest, tam est in vitio quam ille qui facit, » ait S. Ambrosius. Nam, ut ait Toletus in *Lucæ* XII, annot. 27, tunc non erat judex, qui posset injuriam avertere, et injuria erat præsens, nec moram temporis patiebatur : unde Mosis erat tunc subvenire. Tertia.

Addit Cajetanus hosce præfectos operum fuisse publicos hostes et oppressores Hebræorum : ideoque licuisse Hebræis eos occidere, si possent, perinde ac in bello justo licet hostem et invasorem ubivis occidere.

Quarto, planissime et solidissime, fecit id Moses, ex inspiratione divina auctoritatem adeptus : movebat enim Deus Mosen ad hanc cædem, ut vindicem sui populi agere inciperet, et publicum hostem occideret; hoc enim est quod ait S. Stephanus, *Actor.* VII, 25 : « Fecit ultionem percusso Ægyptio : existimabat autem fratres intelligere, quoniam *Deus* per manum ipsius daret salutem illis. » Sciebat ergo Moses, adeoque alios passim scire putabat, se jam a Deo designatum esse ducem et vindicem Hebræorum, Deumque velle ut ad hunc ducatum per hanc cædem et vindictam justam se compararet; adeoque S. Stephanus hic videtur confirmare historiam Josephi, qui narrat oraculum patri Amram factum, de filio suo Mose vindice et liberatore Hebræorum futuro. Ita S. Augustinus hic, Rupertus, S. Thomas et alii. Quarta et vera.

Symbolice notat S. Ambrosius, lib. *De Cain et Abel*, Mosen aptum fuisse interfectorem Ægyptii, quia in seipso prius interfecerat ambitum honoris et regni. « Ille, ait, velut quasdam in se manus injicit, qui interficit voluptates corporis sui. Interfecit ergo Moses Ægyptium hominem; sed non interfecisset, nisi prius in se Ægyptium spiritalis nequitiæ interemisset, honorem regalium voluptatum. »

Allegorice, Moses percusso Ægyptio liberavit Hebræum, id est, Christus fracta diaboli potentia liberavit genus humanum. Ægyptius absconsus est sabulo, quia diabolus, ejusque tentamenta absconduntur in bonis temporalibus, quæ instar sabuli vilia, imbecilla et instabilia sunt. Ita Pererius. Allegorice.

13. Ait, — intra se, id est cogitavit; sicut enim est verbum linguæ, ita est et verbum mentis. Vers. 13.

Quomodo palam factum est verbum istud? — Hebraice, *vere notum factum est verbum*; noster Interpres profundius Mosis pathos intellexit, illudque per notam admirationis expressit, quasi diceret : Itane, vel verene notum factum est verbum istud? sed eodem res redit. Nota : *Verbum* metonymice usurpant Hebræi pro facto, aut re cujus verbum est index et signum; sic dicitur :

cabala autem Ægyptiaca, vel Coptica, e quibus hoc nomen conflatur, esse ΜΩ *aqua*, et ΟΥΔΣΧΕ *servatus*, recte ostendit Jablonski in *Opusc.* tom. 1, p. 157.

« Non erit impossibile apud Deum omne verbum, » id est omnis res; et pastores dicunt *Luc.* capit. II : « Videamus hoc verbum quod factum est, » Christum jam natum.

Vide hic quam aulæ honores sint inconstantes, quam mundi felicitas sit instabilis et varia. En Moses adoptatus in filium regis, pellitur in exilium. Vere dixit Philo, libro *Quod Deus sit immutabilis* : « Sicut affluxum maris sequitur paulo post refluxus, sic rerum caducarum affluentiam sequitur mox refluentia. » Audi et Senecam : « Notissima, ait, vox est ejus, qui in cultu regum consenuerat, cum eum quidam rogaret quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset senectutem : Injurias accipiendo, et gratias sæpe agendo. »

Vers. 15. 15. QUI FUGIENS. — Opportuno tempore, quando Deo visum, rediturus, suisque consulturus. Hinc Apostolus *ad Hebr.* cap. XI, vers. 27, ait de Mose : « Fide reliquit Ægyptum, non veritus animositatem regis, » quasi diceret : Etsi Moses fugerit, non tamen concidit animo, nec spem liberandi Israelis abjecit; sed certo sibi persuasit se suo tempore rediturum et liberaturum Israelem : quanquam et alius magis genuinus illius loci est sensus, ut dixi *Hebr.* XI.

Ita S. Athanasius, cum Juliani Apostatæ jussu Alexandria in exilium pelleretur, et circa se Christianos illacrymantes videret, dixit : « Bono animo estote; nebula enim est, quæ brevi evanescet. » Ita Sozomenes, lib. V, cap. XIV. Ita factum est; nam paulo post Julianus monachus in spiritu prævidens Juliani interitum, suis dixit : « Aper silvestris, hostis vineæ Domini, debitas scelerum in Christum dedit pœnas, et mortuus jacet, ne amplius Christianis insidias struat. » Mox compertum est id vere accidisse eodem momento, quo monachus loquebatur, teste Theodoreto, lib. III, cap. IX.

Sanctis nusquam est exilium, quia Deum ubique inveniunt. Ubi nota : Fidelis et sanctus in exilium pelli nequit; nam ubique excipitur a Deo, qui illius et pater, et patria, et omne bonum est. Ita S. Cyprianus, Epist. 66 *ad Thibaritanos* : « Solus, ait, non est cui Christus in fuga comes est; solus non est, qui templum Dei servans, ubicumque fuerit, sine Deo non est. »

Ita S. Augustinus, serm. *De S. Cypriano* : Arbitraris, ait, tyranne, de patria sua in alienam te excludere hominem Dei? falleris; ille in Christo nusquam est exul, in carne ubique est peregrinus. Ita S. Nazianzenus : « Mihi, ait, *Oratione* 28, omnis terra, et nulla terra patria est : » quia scilicet mihi patria cœlum est, et quia totam terram pro patria duco, sumque cosmopolita, id est, civis mundi.

Ita S. Basilius : « Exilium, ait, non cognosco, qui nullo loco circumscriptus sum; ac nec terram hanc, quam nunc incolo, meam habeo, et eam omnem, in quam projectus fuero, pro mea duco : imo ut rectius loquar, universam terram Dei esse scio, cujus advena sum et peregrinus; » testis est Nazianzenus, *Orat.* 20, quæ est de laudibus S. Basilii.

Hugo Victorinus, lib. III *Didasc.* cap. ult. : « Delicatus, ait, ille est adhuc, cui patria dulcis est; fortis jam, cui omne solum patria est; perfectus, cui mundus totus exilium est. Ille mundo amorem infixit, iste sparsit, hic extinxit. »

MADIAN. — Madian urbs fuit condita a Madian filio Abrahæ ex Cetura, unde et tota regio dicta est Madian. Quam verum illud *Eccli.* II : « Fili, accedens ad servitutem Dei, præpara animam tuam ad tentationem! » Ecce quot hic tentamenta Mosen vocationem Dei sequentem, aulamque egressum glomeratim invadunt, paupertas, ignominia, contemptus, non ab Ægyptiis tantum, sed et ab ingratis, quorum causa hac omnia subibat, Israelitis, insidiæ regis, pericula mortis, fuga, exilium; sed nullis, ne ingratorum quidem, malis vincitur Mosis destinata pietas, quæ non homines, sed Deum intuita, invisibilem tanquam videns sustinuit, *ad Hebr.* XI, 27. Vide hic quam verum sit illud S. Marci Anachoretæ : « Deus conscius infirmitatis nostræ, non solet alicui quid magni conferre, nisi prævia calamitate. » *Tentationes Mosen Deum sequentem invadunt.*

Allegorice notat Rupertus S. Stephanum asserere *Act.* VII, patres Judæorum negasse Mosen, Samuelem, Davidem, in exemplum et typum Judæorum Christum negantium : qui idcirco fugiens uxorem alienigenam duxit, scilicet Ecclesiam Gentium. *Allegorice.*

Nota : Mose agente in Madian (anno Mosis 67, inquit Torniellus, qui fuit Cecropis Atheniensium regis primi 31) contigit celebre illud apud Gentiles diluvium Deucalionis in Thessalia. Dicitur « Deucalionis, » quia Deucalion tunc ibidem regnavit, ipseque cum paucis aliis hoc diluvium, in parva rate appellens ad Parnassum montem, evasit; unde fertur ipse genus humanum reparasse. Ita S. Augustinus, lib. XVIII *De Civit.* X. *Mose agente in Madian contigit diluvium Deucalionis.*

Tunc etiam contigit Phaetontis incendium, perinde ac si ignis et aqua in perniciem hominum tunc conjurassent : tantus enim fuit æstus solis, ut universum orbem torruisse videretur : ex quo orta est fabula Phaetontis, quod scilicet Phaeton, Solis filius, male regens solis currum, terram exusserit. Ita Eusebius, Cyrillus, Orosius, lib. I, cap. X, et ex his Torniellus. *Item Phaetontis incendium.*

16. SACERDOTI MADIAN. — Chald. *principi Madian*; quin et Artapanus apud Eusebium, lib. IX *De Præp. Evang.* cap. ult., hunc Raguel vocat regem Arabiæ : ejus enim pars est Madian, Hebræum כהן *cohen* proprie sacerdotem significat; sed quia sacerdotium, quasi nobilissima et divina functio, tum fere principibus aut primariis familiarum, uti Melchisedech, Noe, Abraham, competebat; et quia princeps ac magistratus in primis cultum Dei, et quæ ad gloriam illius faciunt, promovere debet : hinc *cohen* principem quoque significat, ut patet II *Reg.* VIII, 18, ubi filii David dicuntur fuisse sacerdotes, hoc est, ut Septuaginta Vers. 16. *Cohen vocatur sacerdos et princeps.*

vertunt, αὐλάρχαι, id est principes aulæ (1). Potuit ergo Raguel sacerdos esse et princeps : sacerdos; inquam, tum quidem idolorum, quia Madianitæ erant idololatræ; postea autem videns mira quæ faciebat Deus per Mosen, Deum verum agnovit et coluit, ut patet *Exodi* XVIII, licet S. Cyrillus, lib. III *De Adorat. in spiritu*, fol. 54, et Abulensis putent eum ex tunc coluisse unum Deum altissimum, sed cum eo multos etiam alios deos suæ gentis. *Jethro fuit sacerdos idolorum.*

Demetrius historicus, ait Eusebius supra, tradit quod Abraham ex Cetura genuit Jecsan, ex quo natus est Adam (aut potius Dadan, ut patet *Gen.* cap. XXV, vers. 3), a quo Raguel pater Jethro, cujus filiam Moses accepit uxorem; additque Mosen fuisse statura longum et flavum, prolixiore capillo et barba, ac denique statura et facie permagnæ dignitatis. *Mosis statura et forma.*

ADAQUARE CUPIEBANT GREGES. — Nobilis tum erat ars pastoritia, quidquid occlamet Calvinus, quam etiam tum nobiles exercebant virgines mirabili temporum illorum castimonia, uti in Genesi vidimus fecisse Rachel et Liam.

Vers. 17. 17. EJECERUNT EAS, — ad haustum a puellis, paratumque potum agentes sua pecora, fruituri inertes alienis laboribus, ait Philo (2).

DEFENSIS PUELLIS. — Hugo Victorinus putat Mosen comites duxisse secum, quibus adjutus pastoribus restitit. Ubique charitatis semina sparsit Moses, innocentium, oppressorum et justitiæ vindex; ita sibi Raguelis gratiam et Sephoram conjugem conciliavit. Hoc prudentis, hoc Christiani est, beneficentia sibi omnes devincire. Sic « Christus transiit benefaciendo, et sanando omnes oppressos a diabolo, » *Act.* cap. X, 38. Vidit et hoc per umbram gentilis Scipio, qui servabat Polybii præceptum, ne e foro discederet, quin aliquem sibi amicum aut benevolum magis efficeret, ait Plutarchus.

Vers. 18. 18. AD RAGUEL. — Tradunt Hebræi, Lyranus et Abulensis, Raguel fuisse quadrinomium : *primo* enim vocatur hic *Raguel*; *secundo*, cap. sequenti, vocatur *Jethro*, id est addens, quia ipse addidit unum caput legi, de ordinatione populi per tribunos, centuriones, quinquagenos et decanos, *Exodi* XVIII; *tertio*, vocatur *Cineus*, *Judic.* IV, 11; *quarto*, vocatur *Hobab*, id est amans, quia dilexit legem Dei, et ad judaismum est conversus, ut patebit *Exodi* XVIII. Verum alii probabilius putant Hobab non esse Raguel, sed Raguelis filium, de quo *Num.* X, 29 (3). *Jethro tria habuit nomina.*

19. VIR ÆGYPTIUS. — Talis Moses ex veste et habitu videbatur; forte etiam se venire ex Ægypto sciscitantibus puellis responderat. Vers. 19.

20. UT COMEDAT PANEM, — cibum sumat, convivetur nobiscum. *Panis* enim Hebræis, per synecdochen, quemlibet cibum significat. Vers. 20.

21. JURAVIT ERGO MOYSES QUOD HABITARET CUM EO. — Scriptura hic, brevitati studens, multa intelligenda relinquit, scilicet filias ad fontem reversas esse, indeque Moysen, patris verbis persuasum, domum deduxisse, amanter ab eo salutatum esse, explorataque statim ejus indole, post multa ultro citroque verba, tandem ad pactum habitandi cum eo descendisse, illudque juramento firmasse, ac denique ejus filiam Sephoram uxorem duxisse. Nota : Pro *juravit* hebraice est יאל *joel*, quod licet proprie significet, *voluit, consensit, acquievit*; et ita hic vertant Septuaginta, Chaldæus, Vatablus et alii, tamen subinde per metathesin, et per commutationem litterarum *ehevi*, idem est quod אלה, id est juravit, ut patet I *Samuel.* XIV, 25 : « Et adjuravit Saul populum; » hebraice est יאל *joel* (4). Vers. 21.

22. QUEM VOCAVIT GERSAM, DICENS. — Hebraice, *quia dixit* : dat enim rationem cur eum vocet « Gersam, » quod scilicet ipse Moses, advena et peregrinus fuerit in Madian. גר *ger* enim *peregrinum*, שם *scam illic* significat. Vers. 22.

Nota : Hi filii Mosi nati sunt, non statim ut venit in Madian, anno ejus 40, sed diu post, scilicet paulo ante reditum ex Madian in Ægyptum, qui contigit anno ejus 80. Id patet ex eo quod in hoc reditu uxorem cum filiis hisce imposuerit asino, ut dicitur cap. IV, vers. 20. Erant ergo tunc adhuc parvuli.

ALTERUM VERO PEPERIT. — Noster Interpres cum Septuaginta secundi filii Mosis nomen hic interserit, ut filios Mosis simul enumeret, licet illud non habeatur in Hebræo hoc loco, sed *Exodi* cap. XVIII, vers. 4 : unde illud transcripserunt Septuaginta et Noster; vel potius illud ex Hebræo hic excidit. Hebræa enim subinde mutila sunt, uti ostendit

(1) Huic tamen argumento jure opponitur, quemadmodum Davidi, ut regi, concessum erat sacrificia offerre, et populo benedicere, II *Sam.* VI, 17, 18; XXIV, 25, ita nil impedire quo minus credamus, Davidem et filios ad sacrorum ministerium constituisse. Veteres omnes vertunt hic, *sacerdoti Madian.*

Vulgo vocem *cohen* derivant vel a rad. כון, *parare, aptare, ministrare* : ita Hitzig *in Is.* LXI, 10; vel ab arab. *cahan, ministravit* : ita Gesenius : ut sensus genuinus sit *administrator*, scil. rerum divinarum. Melius, ut opinor, Schultens in *Orig. Hebr.*, p. 228, hanc vocem deducit ab antiqua radice arab. *gahan, appropinquavit, propius accessit*, usitata τοῦ *g* in *c* commutatione : ut *cohen* sit, non administrator qualiscumque, sed præstans et quasi primarius minister, qui videlicet regem (Deum) propius ac familiarius adit, ejusque consiliis est intimus.

(2) Hebr. est, *ejecerunt eos*, minus accurate dictum pro *eas*.

(3) Verisimilius observat Michaelis Raguelem hic vocari *patrem* earum, quum *avus* esset; Jethronem enim, cui et Hobab nomen, fuisse Mosis socerum, et vocari *Num.* X, 29, Raguelis filium. Quod vero hic avi potius, quam patris puellarum fit mentio, ratio hæc reddi potest, quod Raguel, quum primum Moses Madianem advenisset, adhuc in vivis et caput familiæ fuerit, quo demum mortuo id factus fuerit Jethro : quare et hic inde a cap. proximo nominatur.

(4) Nota tamen, I *Sam.* XIV, 25, legi ויאל, futurum sane apocopatum formæ hiphil, hic vero legi ויואל, quod difficilius ad rad. יאל reducitur.

Moises vocavit filium Eliezer. Cur? Prima causa. Secunda.

Bellarminus lib. II *De Verbo Dei*, cap. II. Nomen ergo secundo filio Moses imposuit Eliezer, id est, Deus meus adjutor, idque ut doceret fideles *primo*, exilia et adversa quæque, Deo nixos, fortiter ferre; *secundo*, liberos suos intueri, non ut irritamenta avaritiæ, sed ut monumenta divinæ largitatis, quibus ad gratiarum actionem et Dei obedientiam incitentur; *tertio*, Dei semper esse memores, prolesque Sancto vel Sancti alicujus nomine nuncupare; *quarto*, nomine suo proles admonere voluit, ut cogitent unde et quomodo sint nati, quidve Deo debeant, denique quos imitari teneantur.

Tertia.

Quarta.

Vers. 23. 23. Post multum vero temporis mortuus est rex Ægypti. — Is videlicet sub quo natus Moses, adoptatus et ad necem quæsitus fuit : hoc enim series historiæ videtur exposcere. Quæ ratio coegit Gerardum Mercatorem, ut non Eusebium, sed Manethonem secutus, hæc omnia quæ hucusque narravit Moses, contigisse censeat sub Armesesmiano, sive Ramesses rege, quem diutissime, scilicet 66 annos, regnasse tradit.

Verum quia certiorem hic chronologum Eusebio non habemus, quem passim Catholici sequuntur, hinc cum iis solidius dicemus, hoc tempore non tantum mortuum fuisse Pharaonem illum, sub quo natus est Moses, sed et duos alios, cum in regno sequentes, qui ejusdem cum eo erant genii et odii in Judæos. Hæc enim facta videntur paulo ante, et, si Torniello credimus, uno anno ante ducatum Mosis et liberationem Hebræorum ex Ægypto, cum Moses ageret annum ætatis 79, ad quem nec Ramesses, nec quis alius rex Ægypti regnavit. Dicit ergo Moses hic, instante jam Hebræorum liberatione, quod rex eos affligens, cum suis asseclis sit mortuus, ut indicet iis, utpote tyrannis, mortuis, Hebræos ingemuisse et inclamasse Deum, ut eis mitiorem Pharaonem crearet, aut potius liberatorem mitteret qui eos ex Ægyptia servitute exciperet. Sensus ergo est, *q. d.* Mortuo rege, aliisque tyrannis, Hebræi serio invocarunt Deum pro sua liberatione; Deusque eos exaudivit, ac sequenti anno, qui fuit 80 Mosis, misit Mosen qui eos liberavit.

Vociferati sunt. — Hebræi hic, flagello hoc servitutis exciti, redeuntes ad cor, acrius post mortem tyrannorum, quasi major jam libertatis sperandæ detur occasio, vociferantur ad Deum, utpote qui solus eos liberare poterat : ita tribulatio docet Deum invocare; vulgo dicitur : Qui nescit orare, eat ad mare; ibi enim fluctus et pericula docebunt eum precari, Deumque et cœlites inclamare.

Ascendit clamor eorum ad Deum ab operibus. — Chaldæus, *propter opera*. Hinc Theologi docent oppressionem pauperum esse peccatum clamans in cœlum, quod sui enormitate Deum provocet ad celerem opprimentium vindictam, et oppressorum liberationem.

Vers. 24. 24. Ac recordatus est foederis. — Anthropopathos hic et alibi, Deo memoria et recordatio tribuitur : quia si Deus esset homo, qui hactenus permisisset Hebræos affligi, recte eorum oblitus diceretur; jam vero eos liberare destinans, diceretur recordare fœderis initi cum Patriarchis, quo promisit se Deum fore eorum, seminisque eorum, peculiari utique et eximia circa eos providentia.

Vers. 25. 25. Et respexit Dominus filios Israel, — ita Romana et Hebr. Respexit autem, et cognovit (uti addunt Hebræa) Deus populum suum, cogitando eum cito liberare, eique clementem se exhibere.

Nota τὸ *audivit, recordatus est, respexit, cognovit:* hæc enim omnia repetunt et inculcant miram Dei in suos curam, amorem, providentiam, magnamque et celerem brevi affore ejus opem et misericordiam. Septuaginta vertunt, *et cognitus est eis*, scilicet liberans eos, quasi diceret : Cognita eis fuit Dei erga se cura et providentia, cum per Mosen cœpit et aggressus est eos liberare; unde Noster vertit, *et liberavit eos* : τὸ enim *liberavit* hic actum inchoatum, non consummatum significat.

Est hoc capite et præced. illustris locus moralis de fructibus adversitatis et patientiæ, ejusque exemplum in Mose et Hebræis, qui per adversa creverunt, factique sunt populus, Ecclesia et regnum Dei. Scripsit Tertullianus (quem S. Cyprianus et alii secuti sunt) insignem librum *De Patientia*, in quo cap. V, ostendit diaboli et omnium hominum peccata, impatientiæ esse ascribenda; sequentibus demonstrat, quam eximium sit vitæ antidoton patientia, idque contra quævis adversa; ac *primo*, adversus opum et facultatum jacturam, cap. VIII, hæc dat patientiæ pharmaca.

Aurea patientiæ documenta ex Tertulliano.

Primum : « Omni, ait, pene in loco de contemnendo sæculo Scripturis dominicis commonemur. Unde et Dominus ipse in nullis divitiis invenitur. »

Secundum, « Dominus semper pauperes justificat, divites prædamnat; radix enim omnium malorum est cupiditas. »

Tertium, « nihil est nostrum, quoniam Dei sunt omnia, cujus ipsi quoque nos sumus. »

Quartum, « qui damni impatientia concitatur, terrena cœlestibus anteponendo, de proximo in Deum peccat. Libenter ergo terrena amittamus, cœlestia tueamur : totum licet sæculum pereat, dum patientiam lucrifaciam. »

Quintum, « patientia in detrimentis exercitatio est largiendi; facit enim nos faciles ad communicandum, et dandum eleemosynam : non piget donare eum, qui non timet perdere. »

Sextum, « gentilium est omnibus detrimentis patientiam adhibere, qui rem pecuniariam fortassis animæ anteponunt; nos vero non animam pro pecunia, sed pecuniam pro anima deponere convenit, seu sponte in largiendo, seu patienter in amittendo. »

Septimum, « ipsam animam et corpus, in sæculo isto expositum omnibus ad injuriam gerimus, ejusque injuriæ patientiam sublimus : absit a

servo Christi, ut patientia majoribus tentationibus præparata, in frivolis excidat. »

Secundo, adversus acria verba et verbera, eodem cap. hæc dat patientiæ remedia.

Primum : « Dominus monet : Verberanti te in faciem, etiam alteram genam obverte. Fatigetur aliena improbitas patientia tua. »

Secundum, « plus improbum illum cædis sustinendo; ab eo enim vapulabit, cujus gratia sustines. »

Tertium, « respice dictum Domini : Cum vos maledixerint, gaudete. »

Quartum, « Dominus ipse maledictus in lege, et tamen solus est benedictus; igitur Dominum servi consequamur, et maledicamur patienter, ut benedicti esse possimus. »

Quintum, « alioqui cruciabor, saltem impatientia muta. »

Sextum, « idcirco qui te lædit, ut doleas, quia fructus lædentis in dolore læsi est; ergo cum fructum ejus everteris non dolendo, ipse doleat necesse est, amissione fructus sui : tunc tu non modo illæsus ibis, sed insuper et adversarii tui frustratione oblectatus, et dolore defensus. »

Tertio, adversus dolorem in morte charorum, cap. IX, hæc dat patientiæ dulciaria.

Primum : « Lege Apostolum I *Thess.* IV : De dormientibus non contristemini, » etc.

Secundum, « credimus resurrectionem mortuorum; vacat ergo dolor mortis, vacat et impatientia doloris. »

Tertium, « cur doleas, si periisse non credis? cur impatienter feras subductum, quem credis reversurum? »

Quartum, « profectio est quam putas mortem, idque ad beatam vitam. »

Quintum, « non est lugendus qui antecedit, sed plane desiderandus; cur immoderate feras abiisse, quem mox subsequeris? »

Sextum, « impatientia in hujusmodi et spei nostræ male ominatur, et fidem prævaricatur. »

Septimum, « Christum lædimus, cum evocatos quosque ab illo, quasi miserandos, non æquanimiter accipimus. »

Octavum, « Apostolo resistimus dicenti : Cupio dissolvi et esse cum Christo; optimum ergo illud est votum Christianorum, pariter et nostrum. »

Quarto, adversus ultionis appetitum, cap. IX et X, hæc dat patientiæ placamenta.

Primum : « Hæc ulciscendi libido negotium curat, aut gloriæ, aut malitiæ; sed gloria ubique vana est, et malitia Domino odiosa, hoc quidem loco maxime : quia malum duplicat, quod semel factum est. Quid enim refert inter provocantem et provocatum, nisi quod ille prior in maleficio deprehenditur, iste posterior? »

Secundum, « uterque læsi Domini reus est, qui omnem nequam prohibet et damnat, quique præcipit malum malo non rependendum. »

Tertium, « quem honorem litabimus Domino, si nobis arbitrium defensionis (id est ultionis) arrogaverimus? »

Quartum, « quid credimus judicem illum, si non et ultorem? hoc se nobis repromittit dicens : Vindictam mihi, et ego vindicabo; id est patientiam mihi, et ego patientiam remunerabor. »

Quintum, « qui vindicat se, honorem unici judicis, id est Dei, abstulit. »

Sextum, « post vindictam sequitur pœnitentia, fuga et reatus, ut pari modo plectamur. »

Septimum, « nihil impatientia susceptum, sine impetu transigi novit : quidquid impetu actum est, aut offendit, aut corruit, aut præceps abiit. »

Octavum, « si levius defendaris, insanies : si uberius, oneraberis. »

Nonum, « quid mihi cum ultione, cujus modum regere non possum, per impatientiam doloris? »

Decimum, « si patientiæ incubabo, non dolebo : si non dolebo, ulcisci non desiderabo. »

Quinto, contra Satanæ insultus, cap. XI, hæc dat patientiæ roboramenta.

Primum : « Parvula Satanæ jacula de sua mediocritate contemnas; maximis pro sua exuberantia cedas. »

Secundum, « ubi minor injuria, ibi nulla necessitas impatientiæ : at ubi major injuria, ibi necessarior est injuriæ medela, patientia. »

Tertium, « certemus igitur, quæ a malo infliguntur sustinere, ut hostis studium æmulatio nostræ æquanimitatis eludat. »

Quartum, « si vero quædam ipsi in nos aut imprudentia, aut sponte etiam superducimus, æque patienter obeamus, quæ nobis imputemus. »

Sexto, ad cruces a Deo immissas, hæc dat patientiæ sustentamina.

Primum : « Si a Domino nonnulla credimus incuti, cui magis quam Domino patientiam præbeamus? »

Secundum, « gaudere et gratulari nos decet dignatione divinæ castigationis : Ego, inquit, quos diligo, castigo. »

Tertium, « Dominus patientes felices prædicat, dicens : Beati pauperes spiritu, beati flentes, beati mites, beati pacifici; gaudete cum vos maledicent, et persequentur : merces enim vestra plurima est in cœlo. »

Septimo, cap. XII, hos patientiæ fructus assignat : Primus est pax et reconciliatio cum proximis. Patientiæ fructus.

Primo, « Patiens implet legem Christi, jubentis ignosci fratri, non septies, sed septuagesies septies; item, ut remittamus fratri offensam, si a Deo veniam et remissionem cupimus. » Primus.

Secundo, « et Apostoli dicentis : Sol non occidat super iracundiam vestram; non licet ergo nobis una die sine patientia manere. »

Tertio, « conjugatos dissidentes patientia conciliat : alterum adulterum non facit, alterum emendat. »

Quarto, « prodigum filium patientia patris re-

cipit, vestit, pascit, et apud impatientiam irati fratris excusat. »

Secundus. Secundus patientiæ fructus, est dilectio, sive charitas.

« Dilectio summum fidei Sacramentum, Christiani nominis thesaurus, quam Apostolus totis viribus Spiritus Sanctus commendat, cujus nisi patientiæ disciplinis eruditur? »

Primo, « Dilectio, ait, magnanimis est : ita patientiam sumit. »

Secundo, « benefica est : malum patientia non facit. »

Tertio, « non æmulatur : id quidem patientiæ proprium est. »

Quarto, « nec superbum sapit : modestiam de patientia traxit. »

Quinto, « non inflatur, non protervit : et hoc ad patientiam pertinet.

Sexto, « non irritatur, omnia sustinet, omnia tolerat : utique, quia patiens est. »

Septimo, « merito ergo nunquam excidet; exhauriuntur linguæ, scientiæ, prophetiæ, permanent fides, spes, dilectio : fides, quam Christi patientia induxit; spes, quam hominis patientia exspectat; dilectio, quam Deo magistro patientia comitatur. »

Tertius. Tertius, est, quod patientia suggerat pietatis exercitia, cap. XIII.

« Quæ est negotiatio patientiæ in corpore? »

Primo, « afflictatio carnis, hostia Domino placatoria. »

Secundo, « jejunia cum cinere et sacco conjuncta. »

Tertio, « precationes et deprecationes. »

Quarto, « continentia carnis. »

Quinto, « constantia sub cruce. »

Exempla sunt. « Secatur Isaias, patientiæ viribus armatus, et de Domino non tacet; lapidatur Stephanus, et veniam hostibus suis postulat : Job omnem patientiæ speciem, adversus omnem diaboli vim expungit, quem non abacti greges, non filii uno ruinæ impetu adempti, non corporis cruciatus a patientia exclusit : quale in illo viro ferotrum Deus de diabolo extruxit? quale vexillum gloriæ, cum ille homo ad omnem acerbum nuntium, nihil ex ore promeret, nisi Deo gratias? quid? ridebat Deus; quid? dissecabatur Satan. Hinc omnia duplicia recuperavit. »

Quartus. Quartus est, quod patientia cæteras virtutes parit, cap. XIV.

Primo, « humilitatem instruit. »

Secundo, « pœnitentiam exspectat. »

Tertio, « exomologesin assignat. »

Quarto, « carnem regit. »

Quinto, « spiritum servat. »

Sexto, « linguam frænat. »

Septimo, « manum continet. »

Octavo, « tentationes conculcat. »

Nono, « scandala pellit. »

Decimo, « martyrium consummat. »

Undecimo, « pauperem consolatur, divitem temperat. »

Duodecimo, « servum domino, dominum Deo commendat. »

Decimo tertio, « feminam exornat, virum approbat; amatur in puero, laudatur in juvene, suscipitur in sene; in omni sexu, in omni ætate formosa est. »

Octavo, patientiæ effigiem ita ad vivum depingit, cap. XV. Patientiæ effigies.

Primo : « Vultus illi tranquillus et placidus. »

Secundo, « frons pura, nulla mœroris aut iræ rugositate contracta. »

Tertio, « supercilia in lætum modum remissa. »

Quarto, « oculi humilitate, non infelicitate dejecti. »

Quinto, « os taciturnitatis rubore signatum. »

Sexto, « color qualis securis et innoxiis. »

Septimo, « motus frequens capitis in diabolum, et minax risus. »

Octavo, « amictus circum pectora candidus, et corpori impressus, ut qui nec inflatur, nec inquietatur. »

Nono, sedet in throno spiritus ejus mitissimi, qui non turbine glomeratur, non nubilo livet, sed est teneræ serenitatis, apertus et simplex, quem tertio vidit Elias; nam ubi Deus, ibi et alumna ejus, patientia scilicet : cum ergo spiritus Dei descendit, individua patientia comitatur eum. »

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Moses pascens oves Jethro, vocatur a Domino in rubo ardente et incombusto; ab eoque mittitur ad Pharaonem, ut liberet Hebræos. Secundo, vers. 13, *rogat nomen Dei, qui ait* : Ego sum qui sum.

1. Moyses autem pascebat oves Jethro soceri sui, sacerdotis Madian : cumque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem Dei Horeb. 2. Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi, et videbat quod rubus arderet, et non combureretur. 3. Dixit

ergo Moyses : Vadam, et videbo visionem hanc magnam, quare non comburatur rubus. 4. Cernens autem Dominus quod pergeret ad videndum, vocavit eum de medio rubi, et ait : Moyses, Moyses. Qui respondit : Adsum. 5. At ille : Ne appropies, inquit, huc; solve calceamentum de pedibus tuis : locus enim, in quo stas, terra sancta est. 6. Et ait : Ego sum Deus patris tui, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob. Abscondit Moyses faciem suam : non enim audebat aspicere contra Deum. 7. Cui ait Dominus : Vidi afflictionem populi mei in Ægypto, et clamorem ejus audivi propter duritiam eorum qui præsunt operibus : 8. et sciens dolorem ejus, descendi ut liberem eum de manibus Ægyptiorum, et educam de terra illa in terram bonam, et spatiosam, in terram quæ fluit lacte et melle, ad loca Chananæi, et Hethæi, et Amorrhæi, et Pherezæi, et Hevæi, et Jebusæi. 9. Clamor ergo filiorum Israel venit ad me : vidique afflictionem eorum, qua ab Ægyptiis opprimuntur. 10. Sed veni, et mittam te ad Pharaonem, ut educas populum meum, filios Israel, de Ægypto. 11. Dixitque Moyses ad Deum : Quis sum ego ut vadam ad Pharaonem, et educam filios Israel de Ægypto? 12. Quis dixit ei : Ego ero tecum, et hoc habebis signum, quod miserim te : Cum eduxeris populum meum de Ægypto, immolabis Deo super montem istum. 13. Ait Moyses ad Deum : Ecce ego vadam ad filios Israel, et dicam eis : Deus patrum vestrorum misit me ad vos. Si dixerint mihi : Quod est nomen ejus? quid dicam eis? 14. Dixit Deus ad Moysen : Ego sum qui sum. Ait : Sic dices filiis Israel : Qui est, misit me ad vos. 15. Dixitque iterum Deus ad Moysen : Hæc dices filiis Israel : Dominus Deus patrum vestrorum, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, misit me ad vos; hoc nomen mihi est in æternum, et hoc memoriale meum in generationem et generationem. 16. Vade, et congrega seniores Israel, et dices ad eos : Dominus Deus patrum vestrorum apparuit mihi, Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob, dicens : Visitans visitavi vos, et vidi omnia quæ acciderunt vobis in Ægypto : 17. et dixi ut educam vos de afflictione Ægypti, in terram Chananæi, et Hethæi, et Amorrhæi, et Pherezæi, et Hevæi, et Jebusæi, ad terram fluentem lacte et melle. 18. Et audient vocem tuam; ingredierisque tu, et seniores Israel, ad regem Ægypti, et dices ad eum : Dominus Deus Hebræorum vocavit nos; ibimus viam trium dierum in solitudinem, ut immolemus Domino Deo nostro. 19. Sed ego scio quod non dimittet vos rex Ægypti ut eatis, nisi per manum validam. 20. Extendam enim manum meam, et percutiam Ægyptum in cunctis mirabilibus meis, quæ facturus sum in medio eorum; post hæc dimittet vos. 21. Daboque gratiam populo huic coram Ægyptiis; et cum egrediemini, non exibitis vacui : 22. sed postulabit mulier a vicina sua, et ab hospita sua, vasa argentea et aurea, ac vestes; ponetisque eas super filios et filias vestras, et spoliabitis Ægyptum.

Vers. 1. 1. Moyses autem pascebat oves Jethro. — Per 40 annos quibus in Madian vixit, Moses fuit pastor ovium; totidem deinde annis fuit pastor et dux populi. « Est enim pastoralis ars (ait Philo) præludium ad regnum, hoc est ad regimen hominum, gregis mansuetissimi. Solus potest esse rex usquequaque perfectus, qui bene callet artem pastoritiam, et curando minora animalia, didicit quomodo præesse debeat præstantioribus. » Sic Saul pascens asinas, a Samuele unctus est in regem; sic et David ab ovibus ad regnum est vocatus : hinc et Homerus Agamemnonem vocat ποιμένα λαῶν, pastorem populorum. Ars pastoritia est præludium regni.

Triplici hoc quadragenario quasi consecrata est vita Mosis : vixit enim in aula Pharaonis 40 annis; inde fuga elapsus, pavit oves Jethro in Madian 40 rursum annis, ut patet *Actor.* VII, 30. *Tertio* ex Madian rediens in Ægyptum, dux fuit populi in deserto per 40 ultimos vitæ suæ annos : ita Eusebius. Mortuus est enim Moses anno ætatis 120, *Deut.* cap. ult.

Quæres, quid his 40 annis egerit Moses? Respondet Philo, *primo,* eum pascendo oves didicisse pascere et regere populum; *secundo,* eum se exercuisse in philosophia et sapientia; *tertio,* studuisse virtutibus, et edomandis animi affectibus. « Vana est *enim* philosophia, nisi in actionem emanet, uti vana est medicina, ni morbos curet : ita et Philosophia, ni vitia animæ, » ait Plutarchus. *Quarto,* Moses hisce annis vocavit orationi et contemplationi, qua præparabatur a Deo ad tanti populi regimen, uti mox patebit. In Madian 40 annis quid egerit Moses?